

ВІЧНІ ФОРМИ ПОШУКУ ЗМІСТУ. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІЛОСОФІЇ С. КРИМСЬКОГО: ВІД ОНТОЛОГІЇ НАУКИ ДО МЕТАФІЗИКИ МІФУ

Постать Сергія Борисовича Кримського вже зараз набуває того таємничого масштабу, який притаманний справжнім філософам: тим, хто жив поруч з ним, бачив мислителя кожного вівторка в помешканні Центру гуманітарної освіти НАН України на Трьохсвятительській, 4, стає все більш зрозумілим, що справжній вимір його творчого універсуму залишився в написаних, а також так і не здійснених творах, які сьогодні потребують не миттєвої реакції співрозмовників, а неспішної уваги читача. Стає остаточно зрозумілим, що творче переборення небуття спроможне перетворитися на шлях до вічності. Видатний вчений безперечно належав до тих 5% людей, що знали себе, а знання людини взагалі, знання буття засвідчене його книгами. Саме здатність до створення нового, чогось не існуючого раніше, виділяла С.Б. Кримського навіть серед визнаних професіоналів й надавала йому високе право на володіння сенсами нашої культури – право на справжню творчість.

Взагалі творчість – своєрідний дискурсивний перфоматив, що конститується спробою інтерпретації самої творчості. Біля півстоліття публікації С. Кримського поповнювали скарбницю української філософії. Важливо підкреслити дві обставини: по-перше, чим би не займався С. Кримський – філософією науки, естетикою, українознавством – його роботи присвячені проблемам виключно філософським – тобто множина тут виявляється недоречною – запитання про буття вичерпує суто філософську проблематику, а основні роботи українського філософа слід віднести до онтології чи навіть метафізики; по-друге, за останні роки С. Кримський видав декілька книг, які розвивають і поглиблюють його філософську концепцію і дозволяють прослідити динаміку внутрішньоконцептуальних творчих трансформацій.

Теза про «метафізичність» філософії С. Кримського тільки на перший погляд може показатися необґрунтованою. Навіть коли йдеться про природознавство й застосовується суто «матеріалістична» мова, філософ звертався до сфери категоріальної фіксації буття, свідомо чи несвідомо вводячи в тоді ще радянську філософію проблематику онтології культури. Ось, наприклад, як виглядала спроба легітимного (з погляду діалектичного матеріалізму) визначення буття: «Універсум не є ані світом, ані субстанцією, бо він не може бути зведений до підстави детермінації. Це саме «все» (все, не як квантор загальності), але в тому сенсі, в якому «всім» може виступати лише процес розвитку з властивими йому переходами потенційного в актуальне, розкриттям матеріального і у формах «для себе буття» і як відображення реальності» [1, с. 120]. Проте розуміння цього «всього», так само як і можливість того, що визначається відносно нього (що власне і фіксує певну онтологічну реальність), можливі тільки зважаючи на ухвалення розумом декількох аксіом: визнанні системності буття і його цілісності, його сутнісної єдності і внутрішньої закономірності, що якраз і фіксує цю сутність [1, с. 67-69]. Самі онтологічні аксіоми задаються особливостями мислення, детермінованого певними культурними цінностями, властивими тільки сучасній, техногенній цивілізації, – методологічною переконаністю у всесильності і повноцінності процедури екстраполяції, прийняттям філософсько-світоглядної максими матеріальної єдності світу і наявності єдиної пізнаваної матеріальної субстанції всіх явищ, а також прийняттям ідеї наявності у світі універсальних взаємодій та інтуїтивною переконаністю в необмеженій застосовності «простору вимірювань» [1, с. 46].

Концептуальні положення, що належать сфері філософії науки, які були запропоновані С. Кримським, є по суті онтологічними і навіть метафізичними. Понад те, метафізичний дискурс перестає бути «доповненням» до дискурсу гносеологічного і зміщується в сферу онтології культури, тобто сферу звершень людського духу. Звернення філософом саме до філософії науки – а він сам підкреслював зв'язок своїх творчих пошуків в першу чергу з філософією науки, потім логікою науки і, нарешті, з культурологією науки – вельми показове, бо у 60 – 80-х роках саме філософія науки була авангардом метафізичних пошуків. Пізніше тенденція до гуманізації метафізики проявляється в концепції ціннісно-сислового універсуму, яка була сформульована українським філософом і викладена ним у низці статей та монографій. Концепт ціннісно-сислового універсуму, який в чомусь перекликається з попперівським «світом 3», дозволяє понизити онтологічний статус матеріального буття до «регіонального» рівня. Разом з «природою» (власне матеріальним світом) С. Кримський стверджує значущість психічного універсуму і «середнього буття, що фіксується цивілізацією» [2, с. 106]. Ця, на перший погляд, буферна зона, володіє всією повнотою буття, розчиняючи в собі людські сподівання і об'єктивність викликів реальності. Її аксіологічна поляризація формує простір «збирання» буттєвих сенсів і творення людської особистості. Саме ця «середина реальності» перетворюється на єдиний предмет філософії – ціннісно-сисловий універсум [2, с. 107]. Розмірковуючи над принципами розуміння світу, які у вимірі ціннісно-сислового універсуму набувають онтологічного статусу, С. Кримський вже в новому сторіччі підсумував науково-філософські пошуки формулюванням своєрідних принципів розуміння взагалі. Зокрема, він виділив «логічний принцип», що фіксує можливість спільної концептуалізації, «гносеологічний постулат» як можливість розуміння, що пов'язана з інтерсуб'єктивністю чи хоча б можливістю зробити предмет продуктом своєї діяльності, «культурно-історичну інтерсуб'єктивність» – як спільну культурно-історичну реальність, яка формує базис безперечного та «психологічний постулат», пов'язаний з надією на адекватне розуміння іншими [3, с. 108]. Філософ доходить висновку про необхідність більш загального розуміння людської раціональності, що поширюється на універсум культурних смислів і тільки в цьому метамасштабі стає синонімом людської розумності: «[Концепція раціональності] потребує ширшого духовного контексту і філософсько-світоглядного обґрунтування. Взята у вузькому значенні раціональність хвибує на серйозні вади. Вона не виконує власних же постулатів. Адже такі її вимоги, як принцип нормальності (тобто переконання у тому, що явища тяжіють до норми), допущення можливості чіткого розмежування істини і брехні, правди і кривди, ідея “непорожності” майбутнього (принцип оптимізму), зміна хаосу на гармонію і т.д., потребують віри, а це суперечить самому духу раціональності. Не можна відкидати і ту обставину, що розумом за його софістичного використання можна виправдати все, що завгодно» [3, с. 137]. Окрім того (і це дуже показово!) філософ наголошував на тому, що концепція раціональності включає також принцип рішучості [3, с. 137].

Еволюція філософських поглядів С. Кримського цікава не тільки в плані концептуальних трансформацій. Заслугує уваги сам метод творчого переосмислення ортодоксального учення, який дивовижним чином поєднує творчий ризик з вірністю найбільш стійким традиційним формам. Переосмислюючи історію людства, С. Кримський виділяв аксіологічно стабільну вісь реальності, яка є інваріантною основою історичних варіацій, – метаісторію. Власне в метаісторії і зосереджується сенс історії як шляху до затвердження людяності. Проте метаісторичний дискурс, разом з цілком очікуваною філософською раціоналізацією і концептуалізацією вищих сенсів знаходить в нових творах українського філософа цілком міфічні риси. Наприклад, монографія, названа «Під сигнатурою Софії», відсилає не тільки (і не стільки) до образу Софії-мудрості. Йдеться, насамперед, про християнську інтерпретацію Софії як Премудрості Божої, Другої Особи Трійці – Сина Божого.

Слід підкреслити, що введення С. Кримським у філософський дискурс християнської символіки у жодному сенсі не є наслідком теологізації метафізики. З іншого боку, міфологічна «концептуалістика» в даному випадку не може розглядатися і як художня

метафора. Йдеться про дивовижний феномен, що розкриває творчий метод одного з найцікавіших філософів сучасності. Звернення до міфу як граничної філософської форми, причому звернення, що спирається на півстолітній досвід концептуалізації трансцендентного, змушує пригадати одну історичну паралель. Філософія вже знає принаймні один приклад свідомої міфологізації раціонального методу, за якою міф виступав саме як граничне знаряддя людського розуму: до цієї зброї впродовж всієї творчої діяльності удавався Платон. Проте це звернення має свою історію і логіку. У ранньому діалозі «Протагор» міф використовується ним як альтернатива дискурсу, тобто методично, в «Державі» – як оптимальний спосіб подачі матеріалу (методологічно), в «Тімеї» міф стає єдиним можливим способом концептуалізації позамежного (і, тим самим, виконує метафізичну функцію), нарешті, в пізньому діалозі «Критій» міф – це вже реальність, яка заміщує емпіричну дійсність.

Еволюція ролі, яку відігравав міф в творчості Платона, може розглядатися і як свідок руйнування традиційного місця міфу в культурі. Міфологізуючи філософію, Платон раціоналізував міф, наділяючи його не властивими йому раніше сенсами. Подібний процес можна спостерігати і в творах С. Кримського. Звертаючись до християнської міфологічної символіки, він залишається саме філософом, і автентичний міфологічний сенс, навмисно чи не навмисно, здобуває нового звучання. Як можна зрозуміти, наприклад, наступний пасаж: «Якщо скористатися сакральною формулою, то можна сказати: ми не знаємо, коли буде богоявлення. Але ми точно знаємо місце, де воно відбудеться. Це сфера нашої любові до ближнього, людської солідарності та нашої відкритості Духу» [4, с. 63]? Про яке богоявлення йдеться? Не змінюючи форми міфічного оповідання, український філософ переінтерпретує його сенс в раціонально-метафізичному дусі. У «Ранкових роздумах» читач знайомиться з раціоналізованою версією релігійного міфу, в якій вічне життя трансформується в творче безсмертя, місце Духу займає духовність, а граничність релігійних доміант заміщується їх аксіологічними двійниками – вищими цінностями, богом (з маленької), Правдою, Добром, Красою, Долею, Законом, Індивідуальністю.

Можна стверджувати, що еволюція філософських поглядів Сергія Борисовича Кримського наочно демонструє головний закон і внутрішню сутність творчого процесу: творення нового неможливо поза вірністю традиційним формам. Проте внутрішня діалектика творчості вимагає не тільки оформлення нового традицією, але зримо чи незримо змінює її. Звернення до граничних сенсів буття вимагає гранично ж стабільних, «метаісторичних» форм, які і надає міф. Саме його стабільність, поза інтерпретаціями і переосмисленнями, залишається заставою осягнення буттєвої споконвічності. Незважаючи на виключну вірність філософській раціональності, саме міфічні за образністю уявлення про Софію, Дух, Богоявлення окреслили «зону входження світового цілого в духовне життя» видатного українського філософа Сергія Борисовича Кримського, тобто той (скористуємось запропонованим ним поняттям) *еквінокс*, що, за думкою вченого, «має особливу психологічну складову, коли... відкриття істини може бути зафіксоване симптоматикою деякого сьйва, яке супроводжує підхід до істинного результату». Саме здатність до відчуття «сполоху наджиттєвої блискавки», що безперечно відкарбувалась у творах Сергія Борисовича Кримського, ставить його ім'я поряд з названими ним самим обранниками духу – Р. Декартом, Е. Галуа та Б. Паскалем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крымский С.Б. Мироззренческие категории в современном естествознании / С.Б. Крымский, В.И. Кузнецов. – К., 1983.
2. Крымский С. Ценностно-смысловой универсум как предметное поле философии / Крымский С. // Философская и социологическая мысль. – 1996. – № 3-4.
3. Крымский С.Б. Під сигнатурою Софії / Крымський С.Б. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с.
4. Крымський С. Ранкові роздуми : зб. ст. / Крымський С. – К. : Майстерня Білецьких, 2009. – 120 с.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2010.